

רותי: הכנות שלחו מכתב אל הבנים. איתן, שקיבל ראשון את המכתב, הגיב: "נחזור רק כשתיגמר המלחמה". גם יהודה טען שהמכתב הגיע בטרם עת. אך בחודש מאי 1949 התאספה הכיתה ליד השער הראשי של "מקווה-ישראל" והחליטה לחזור ללימודים. קיבלנו אישור משלטונות הצבא. חלק שוחרר וחלק קיבל דחייה... התארגנה משלחת שתבשר לקראוזה - מנהל "מקווה" את שובנו. קבלת הפנים היתה קרירה ולא נעימה ביותר. קראוזה שאל: "למה באתם?" ואנו השבנו: "ללמוד" והוא אמר: "אין מקום. לכו למתכן. במתכן אין קש למזוונים - לכו הביתה". כל כך נפגענו ויש זוכרים שאף עשינו שימוש בפתק ובהבטחה, שקיבלנו מקראוזה לפני גיוסנו. אני זוכרת רק שמנהלנו בסקטור ההסתדרותי - מאיר (כרמלי) שטיין, שמח לשובנו ויחד עם אביו של יהודה'לה, שהיה אחראי על החינוך בתנועת המושבים, הפעילו לחץ על קראוזה ואפילו איימו לפרסם את הסיפור בעיתונות... רק כך חזרנו ללימודים.

הוצע לנו להתגורר בספרייה. חזרנו ללימודים בהרכב שונה במקצת. מכל הבנות נשארו וחזרו לכיתה רק ארבע. הבנים חזרו כמעט כולם. רמי, שהיה פצוע, הגיע יותר מאוחר.

לאחר לינה בספרייה במשך לילות אחדים, השתכנו במחנה אוהלים כשסמל הפלמ"ח מוצב בו בגאווה.

אף אנו השתנינו. הפכנו יותר רציניים, אחראיים. אחרי הצבא למדנו במתכונת "אוניברסיטאית". לא היה צורך במדריך בוגר ובפיקוח. מותר היה לעשן, להיפגש עם חברות.

נפתלי: (היום פרופסור) עד לגיוסנו למדתי ב"מקווה" בסקטור הדתי, עד שהדתיים אמרו לי יום אחד "לא בבית ספרנו"... הייתי עולה חדש. עוד לא היה לי בית בארץ והצטרפתי לחברי החילונים. הלכתי אחרי ה"חבריא" לפלמ"ח, ל"הכשרת מקווה", כמובן. היות והגעתי לסריס מעט מאוחר יותר מהאחרים, שיבצו אותי לא לפלוגה ה"מסייעת", כמו רוב החבריא, אלא לפלוגה של לוסיק - פלוגה א'. הגעתי עם עוד שני חברים. הכל מצא מאד חן בעיני, חילקו תלושים לסיגרויות... מובן שהייתי נפגש ונמצא במסגרת אחת עם החברים וחזרתי אתם לשלב השני של הלימודים ולמחנה האוהלים. הקימו שני מחנות אוהלים, ליד המסגרייה וליד המכבסה וגם שלושה אוהלים ליד הבניין של קראוזה. גרתי שם עד שקיבלתי מקום באורוזה למעלה.

המורים ב"מקווה" קיבלו אותנו יפה. הם וויתרו על חופשת הקיץ שלהם. נשארו ולימדו אותנו במשך כל חופשתם, על מנת שלא נפסיד עוד שנה. ה"חבריא" הרגישו עצמם מבוגרים וסרבו לקבל מדריך, לפיכך נתבקשנו

להציע מרכז - מייצג תלמידי הכיתה. נערכו בחירות ואני ה"גח"לייץ" (כך כונו לפעמים העולים החדשים בצה"ל. גח"ל - גיוס חוץ לארץ). נבחרתי להיות המרכז ולייצג את הכיתה... למי שנוקק לכך הייתי כותב פתק, שמותר לנושא פתק זה לנסוע הביתה...

היתה משמעת פנימית, למדנו ברצינות ועבדנו כראוי. כל יום למדנו שעות מספר בעצמנו ללא מורה וללא מחנך. היו גם בחינות בהן המורה יצא החוצה ואיש לא העתיק את הפתרונות מחברו. אך בכל זאת היו מקרים בודדים שהעלו צורך ב"השלטת משמעת". החבר היחידי, שיכולתי להסתייע בו לצורך השלטת המשמעת היה איתן. הוא היה מקשיב לדברי בשקט האופייני לו ובעזרת הכבוד שהחברים רחשו לאיתן - הדברים היו מסתדרים.

רותי: למסיבת הסיום שנערכה ביקב הגענו כולנו בחולצות שחורות דקות ורקומות בכחול ובתכלת.

נפתלי: לטקס הסיום הכנו הצגה. בחרתי את המשתתפים. גם לי היה תפקיד קטן. היינו ביקב והיתה לי אהבה עם פרי הגפן. לגמתי לגימה הגונה ושקעתי בתנומה עמוקה מתחת למדרגות, סמוך להצגה.

מיד תפסו אותי איתן ומיכה ורצו עמי ישר לבריכה בפרדס לטבילה הגונה, כשאיתן צועק: "אל תפחדו, אני אוציא אותם"... רק את הבגדים הייתי צריך להחליף במהירות ומיד ההצגה החלה והתנהלה כסדרה... כך סיימנו את לימודינו ב"מקווה-ישראל". זה היה בפברואר 1950.

תקופת שדה-בוקר

בשיחה השתתפו חברים מראשוני שדה-בוקר

בתקופת חייו האחרונה היה איתן חבר שדה-בוקר. איך הגיע לשדה-בוקר?

אמנון: כנעורי הייתי איש מושב רישפון. נפגשתי עם איתן לאחר סיום לימודינו בשרות ה"מילואים" בסיירת. שנינו ישבנו באותו גיפ. חזרנו לידידות אמיצה והיינו מבקרים זה בביתו של זה. יום אחד הגיע איתן לביתנו בכפר ומצא אותי חורש בשדה. הוא סיפר לי שהגיע לארץ פרופסור לאודורמילק (מומתה עולמי למערכות מים גדולות. בנה את מפעל המים בעמק סנסי, בארצות-הברית, המפעל הגדול בעולם לאיגום והשקיה וכן מפעל באיטליה

בעמק הפו. תכנן את מוביל המים הארצי ואת קו ירקון-נגב, כשמוביל המים הארצי מתחבר לקו ירקון-נגב), שעורך מיפוי של קרקעות הנגב ותכנון לפיתוח מקורות המים. נפתחת לנו פה הזדמנות יוצאת מן הכלל להצטרף למלווי המשלחת ומסייעיה. איתן כבר מסר את תשובתו החיובית ובה להפציר בי שאף אני אצטרף. הוא נתן לי להבין, שזה מעשה חשוב "למען המולדת". מובן שהסכמתי.

למחרת יצאנו יחד. היינו ארבעה ג'יפים ובהם בין השאר - בודה, יורם, דני הלל ועוד. עברנו עם הג'יפים ממקום למקום. בכל מקום היינו דוגמים את הקרקעות בעומקים שונים. היתה זו עבודה פיזית קשה, וערכנו מיפוי יסודי. בעבודה זו עסקנו מספר חודשים. איתן הפך למקצוען. הוא ידע יפה להתמצא ולנווט והיה סייר טוב. הוא היה מוכשר ורציני ולא היה גבול למסירותו ואחריותו. בכל בדיקה, גם לאחר שהאחרים כבר התעייפו ורצו להפסיק, איתן דרש להמשיך עד הסוף ולא חס על עצמו וכיצע עוד דגימה ועוד אחת...

לאחר מספר חודשים תזרתי הביתה ואילו איתן נשאר ויחד עם הקבוצה, שעסקה בסקר הקרקעות, עבר לעבוד באגף לשימור הקרקע - יחידה צעירה וחדשה, יחסית, במשרד החקלאות. במשך הזמן חברים אלה החליטו להקים ישוב ביחד. גם לנו וגם למשפחת איתן היה משק בבית ונקרענו בין שתי האפשרויות. אני החלטתי לחזור ואיתן נשאר.

ירדנה: ירדתי לנגב בשנת 1951, גם איתן הגיע לנגב באותה שנה. הוא היה קשור אלי מאוד והרבה לבקרני בקיבוץ חצרים... מספר פעמים הגיע עם חברים שעימם עבד במדידות ובמיפוי, מטעם המחלקה לשימור הקרקע. פעם או שתיים הגיע עם חגי אבריאל. כאשר היה מגיע לארץ פרופ' לאודרמילק או החוקר נלסון גליק (ארכיאולוג מפורסם מארצות-הברית, גילה בארץ ממצאים חשובים והכין מיפוי ארצי של אתרים ארכיאולוגיים, נעזר בארץ בצלם הידוע בנו רוטנברג), ואיתן זכה לסייר אתם, היה מאושר, ממש שיכור מרוב אושר.

שפרדק (אברהם בן יעקב): הרעיון להקים צורת התיישבות חדשה בהר הנגב, אולי חווה לגידול בקר, החל להתגלגל. הוגה הרעיון והאידיאולוג שלנו היה בודה (יעקב עורב). אני הכרתי את איתן עוד מימים ימימה. אבי שרת בצבא הכריטי יחד עם אביו של איתן והוא התחיל ללמוד בבית הספר "מקווה-ישראל" שנה אחרי. כאשר נתקלתי בסוקרי הקרקעות ובאיתן ביניהם השתייכתי לקבוצת "אבוקה" בעמק בית שאן. ההכשרה שלנו באבוקה התפוררה. איבדנו במלחמה תשעה חברי הכשרה. הגעתי במקרה לכנס גדול, שנערך באותו זמן ונקרא "כיבוש השממה" וככנס זה פגשתי באיתן.

יורם: במחלקה לשימור הקרקע של משרד החקלאות עבדו למעשה כל החבריא. כל אנשי שדה-בוקר הראשונים. בודה ודני, שעבדו במשרד החקלאות, משכו אליהם את כל השאר. מאחר שהיו במחלקה מקומות עבודה פנויים, יכלו כולם לעבוד יחדיו ולהכיר זה את זה.

התלקטה שם חבורה בת שמונה חברים בערך. בדרך כלל היו עובדים חמישה ימים בשבוע וביום ששי היו מתכנסים בצוותא בחדרו של בודה בתל-אביב ומבררים את הבעיות הנוגעות לתכנית שדה-בוקר.

(קטעי זכרונות מן הימים הראשונים בשדה בוקר, המשותפים לאיתן ואריק נמצאים בפרק על אריק, עמ' 84-100).

יום העלייה הרשמי של שדה-בוקר על הקרקע היה 15 במאי 1952. למעשה עלינו מספר חודשים קודם לכך, עוד בנובמבר 1951. לקראת הצטרפותו של דוד בן-גוריון אלינו, ב-1953, החליטו המוסדות למתוח אלינו צינור מים... חברים אחדים ובייחוד בודה לא יכלו להשלים עם זה. בודה נשלח לתקופת הדרכה במדינת ניג'ר, אשר באפריקה. כל מכתב אשר שלח אלינו משם היה מסתיים במלים: "הלוואי שהצינור יתפוצץ"...

לאיתן ולשפרדק היה רקע חקלאי ומשקיסטי, גם יורם היה קיבוצניק, אולם בין החברים היו כאלה שריחפו ועופפו במרומים. חגי אבריאל חלם על חוות בוקרים - קאובויס בלעז... ובודה, בתקופת ה"צנע", חישב את התצרוכת הממוצעת וקנה לחברים אוכל לפי קלוריות... החברים סרבו להגדיר את המקום כקיבוץ או מושב וקראנו לעצמנו - "מוסד סגור".

...דווקא בשדה-בוקר נטה איתן פחות לכיוון המשקי ועניין אותו יותר כיבוש הר הנגב. הוא רצה להכיר את האזור ולטייל בלי-סוף. הוא הצטיין בהליכה כסייר והשתוקק להכיר מקומות ואזורים חדשים. הוא אהב אתגרים והיה מבצע דברים מדהימים ונועזים למרות אופיו המופנם והרציני. קשה היה לו להשלים ולהיכנס כבר לחיי שיגרה. נראה שזו גם היתה המשיכה שלו לטיול האחרון.

רפי: הוא חיפש משהו מעבר למסגרות הרגילות ולא היתה זו סתם הרפתקנות.

אמנון: איתן רצה לצרף לטיול זה אחדים מחבריו הישנים והקרובים. ימים ספורים לפני הטיול, בשבת, היינו בחוף הים. איתן פנה אלי, הן טיילנו יחד פעמים רבות והציע לי להצטרף "לטיול החיים שלנו". טיול כזה טרם ביצענו. לשאלתי ענה שאיננו חופשי לגלות לאן הטיול. החשאיות הזו הפריעה לי במקצת וגם הזמן לא התאים ולא הצטרפתי. לרגע לא רמז כי הטיול עלול להיות מסוכן. המשפט האחרון שאמר לפני שנפרדנו היה: "ניפגש ביום ג'

בשעה אחת-עשרה לפני הצהריים". הוא ציין גם את נקודת הפגישה בדרך לאילת, עליה סיפר לי עוד קודם. עמדותי בפיתוי ולא הגעתי.

רמי: משום שהייתי אחרי פציעה והחלמה ממושכת איתן לא השתדל לשכנעני להצטרף לטיולו האחרון. היות והיינו חברים טובים, סיפר לי על הטיול ואמר שהתכנית היא שהם ילכו לבושים כתיירים אמריקאים... ואם ייתפשו - ייכנעו מיד. במקרה הגרוע יחזרו דרך מעבר מנדלבאום...

שפרדק: גרתי עם איתן בחדר אחד בשדה-בוקר והכרתי אותו היטב. גם אבותינו הכירו זה את זה ושרתו יחד בצבא הבריטי. ידעתי שהוא רוצה ללכת לפטרה. גם לי אמר: "לכל היותר נתראה במעבר מנדלבאום".

יהודה'לה: פגשתי את איתן בכנס הפלמ"ח בגבעת-ברנר. היתה אזכרה ליצחק שדה. הכנס היה ענק והשתתפו הרבה אנשים. כולם רבצו על הדשא הגדול. לקראת סוף הכנס מאוחר בלילה פגשתי את איתן. הוא דווקא סיפר לי שהולכים לפטרה ולא הסתיר דבר. הציע לצרפני. השבתי לו כי מאז ימי הפלמ"ח אינני ממהר לסכן את חיי. האמת היתה שלא קלטתי כלל את הסכנה, עד הידיעה המרה.

יורם: איתן סיפר לי שהוא יוצא לסיור. חליתי בקדחת מלטה וקדחתי מחום. פגשתי את כל החמישה על הכביש בטרמפיאדה, יוצאים לטיול. איתן מסר לי את ארנקו למשמרת במשק. חשדתי שהטיול מסוכן מאוד וביקשתי שלא ילכו. גם לי איתן אמר שלכל היותר ניפגש במעבר מנדלבאום. הייתי חולה מאוד ונשלחתי לבית החולים "הדסה" בבאר-שבע. שם שמעתי על האסון.

רמי: כשהם הוחזרו, חיכינו בתל-השומר ולא נתנו לנו להיכנס, רצינו לראות את איתן ולהיפרד ממנו.

איתן פז: נקראנו לזהות את הגופות. לא נתנו לנו להיכנס וחששנו שהגופות מרוטטות. זכרנו נוהג זה של שכנינו עוד מימי מלחמת השחרור. סיפרו שאיתן הובא יחף, ללא נעליים. אינני ידוע אם נכון הסיפור שסיפרו אחר-כך, שנחש הכיש אותו וחבריו הגיעו למשטרה, שמראש לא התכוונו להגיע אליה, כדי לנסות להצילו. במקום להגיש עזרה - פתחו עליהם באש והרגום.

יהודה: עם עופר בן-דוד ואורי כהנסקי ז"ל אספנו את הציוד של איתן והחזרנו

לבית המשפחה.

ניר (האח): כולנו כאבנו. הכאב הפך תמצית החיים ושום דבר כבר לא היה יכול להיות כפי שהיה, אבל אבא נכנס לדיכאון והפך מר-נפש. הוא רב עם כולם. עם הכפר ועם סתם אנשים ואפילו עם אמא, שרצתה שתוקם מצבה ותהייה פינה להתייחד עם איתן ולהתאבל עליו. אבא שצף ורגז ולא נתן לנו להתאבל ולא לכתוב עליו ולא לנסות לשמר מעט את זכרו. אולי היה מקבל בצורה אחרת שכול של בן שנפל במלחמה, בקרב, בתפקיד, אך לא בטיול. עתה נוספה לכאב על האובדן התחושה כאילו רימו את איתן, שנפל לחברה לא טובה... כאילו רימו גם אותו. היו שידעו שאיתן מתכוון לצאת לטיול המסוכן ולא הזהירו אותו... הוא כעס על החברים של איתן ונעשה מריר מאוד. אנשים החלו להדיר רגליהם מביתנו, שהפסיקו לסייד אותו, לתקן מה שדורש תיקון.

הכל השתנה לאחר שנולד בני, שקראנו לו איתן. כאשר איתן שלנו סיים בהצלחה את קורס הטייס השתאינו כיצד קרנו פני אבא ובת-צחוק עלתה על שפתיו.